

Tot de grootste blikvangers van het Amsterdam Museum behoren de beroemde groepsportretten van schutters en regenten. In december 2014 werd op het tweede deel van de veiling Van Regteren Altena een zeldzame, vroege voorstudie voor zo'n regentenstuk aangeboden. Het blad stond op naam van Thomas de Keyser (1596/97-1667), maar in het Amsterdam Museum werd meteen het verband gelegd met het werk van de twintig jaar oudere meester Cornelis van der Voort. De tekening blijkt aan de basis te liggen van een compleet nieuw genre binnen de portretschilderkunst.

Schets voor een regentenstuk in een omlijsting

Toegeschreven aan Cornelis van der Voort
(Antwerpen 1576-1624 Amsterdam)
ca. 1617. Pen en penseel in bruin, 12,6 x 16,6 cm
Bijdrage: € 1.433
AMSTERDAM MUSEUM

De aan Cornelis van der Voort toegeschreven voorstudie werd aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij de Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit en VSBfonds

Regentenportret in wording

Uitzonderlijke tekening voor het Amsterdam Museum

De uit Antwerpen afkomstige Cornelis van der Voort komt de eer toe het compositie-schema voor het Hollandse regentenstuk te hebben geïntroduceerd: mannen – later ook vrouwen – in overleg aan de vergadertafel, met attributen die verwijzen naar hun bestuurlijke verantwoordelijkheden. Tussen 1616 en 1618 produceerde hij maar liefst drie van dergelijke schilderijen, thans alle in beheer bij het Amsterdam Museum. Deze doeken waren bedoeld als schoorsteenstukken voor de regentenkamers van Amsterdamse instellingen: het Rasphuis – de tuchtinstelling voor mannen – het Binnengasthuis en het Oudemannen- en Vrouwen-gasthuis.

Het ligt voor de hand de tekening van een groep vergaderende regenten in een omlijsting met dit vroege trio in verband te brengen. Te oordelen naar de forse kragen en de hoge hoeden moet dit blad vóór 1625 zijn gemaakt – een periode waarin elders in Holland nog geen regentenstukken werden geschilderd.¹ Van de drie vertoont de *Regenten van het Rasphuis* de meeste overeenkomsten met de tekening, alhoewel er onmiskenbaar

verschillen zijn. De vier zittende regenten hebben hun blikken in een andere richting gewend; drie van hen kijken ons aan. In de getekende versie, waarop persoonlijke trekken ontbreken, is de interactie levendiger en lijkt nog geen van hen acht op ons te slaan. De vijfde persoon, die de vergadering op luistert met zijn binnenkomst, is in het schilderij een bescheiden bode met een briefje geworden, en de bestuurlijke handelingen, met schrijfgerei en muntgeld, zijn gereduceerd. Ondanks deze verschillen is het aannemelijk dat het blad door Van der Voort aan zijn opdrachtgevers is voorgelegd als een verkenning van de mogelijkheden qua compositie en inlijsting, waarna hij de uitwerking heeft afgestemd op hun wensen.

LICHTVAL EN HIËRARCHIE

Maar er is meer. De in wassing en contourlijnen aangegeven schaduwen wijzen op een primaire functie van het blad als studie naar de effecten van lichtval van links op zowel de portretgroep als de schilderijlijst en de console waar het geheel op rust. Schilders dienen nu eenmaal rekening te hou-

De regenten van het Rasphuis
Cornelis van der Voort
ca. 1617. Olieverf op doek, 153 x 192 cm
AMSTERDAM MUSEUM

Hollanders van de Gouden Eeuw

Een aanzienlijk deel van de groepsportretten van de stad Amsterdam is op dit moment te zien in de Hermitage Amsterdam. Meer dan dertig enorme schilderijen van groepen regenten, schutters en gildebroeders, afkomstig uit de collecties van het Amsterdam Museum en het Rijksmuseum, zijn daar voor het eerst bijeen. Te midden van vele andere topstukken vertellen ze het verhaal van het collectieve burgerschap in de Gouden Eeuw, dat voor Nederland nog altijd zo typerend is.

den met de natuurlijke lichtval op de wand waarvoor het groepsportret was bestemd. De opvallende, fraai bewerkte console verraadt de invloed van bouwmeester en beeldhouwer Hendrick de Keyser (1565-1621).²

Behalve de lichtval moesten schilders van groepsportretten ook de hiërarchie in plaatsing van de figuren in acht nemen. Doorgaans zijn op regentenstukken de langst dienende bestuurders zittend geportretteerd – en in het beste licht. Omstreeks 1617 was dit nog geen gemeengoed, maar de twee heren links kunnen naar aanleiding van

de tekening hun beoogde posities ter discussie hebben gesteld, waarna zij door Van der Voort uiteindelijk allebei zittend zijn afgebeeld, hun hoofden meer naar het licht toegewend. Van de drie regentenstukken komt alleen in de *Regenten van het Rasphuis* het licht van links, nog een reden om de tekening aan de opdracht voor dat tehuis te verbinden.³ Te oordelen naar de nog enigszins behoudende compositie van het schilderij zal het Van der Voorts eersteling zijn geweest. Hoewel de voorstudie ervan voor de regenten nog te revolutionair was, ligt ze aan de basis van

een compleet nieuw genre binnen de portretkunst ♦

Norbert E. Middelkoop
Conservator schilderijen, tekeningen en prenten

Noten

1. Om diezelfde reden viel ook Thomas de Keyser af als kandidaat: hij manifesteerde zich pas vanaf 1627 als schilder van groepsportretten. Mijn dank aan Wouter Kloek, Koen Ottenheim en Tom van der Molen voor hun kritische blik op een eerdere versie van deze bijdrage.
2. J.Q. van Regteren Altena, 'Retouches aan ons Rembrandt-beeld 1', *Oud Holland*

65 (1950), pp. 171-178, i.h.b. 175-176, vergeleek dit motief al met de sierranden aan de puien van Oudezijds Voorburgwal 18 en 57 te Amsterdam. Zie over de laatste gevel, gedateerd 1615, K. Ottenheim e.a., *Hendrick de Keyser – Architectura Moderna – Moderne bouwkunst in Amsterdam 1600-1625*, Nijmegen 2008, pp. 86, 92-94. Hoewel De Keyser's betrokkenheid niet is uit te sluiten, zal Van der Voort

zeker ook zelf in staat zijn geweest om een dergelijke moderne console te tekenen. Met dank aan Koen Ottenheim voor zijn opmerking in dezen.

3. In 1617 waren juist twee nieuwe regenten aangetreden; C. Commelin, *Beschryvinge van Amsterdam... tot den jare 1691*, 2 dln, Amsterdam 1693/94, deel 2 pp. 513-514. Mogelijk was hun komst de aanleiding voor de opdracht.